

ДА ПЫТАННЯ АБ ПРЫЧЫНАХ ЛЕКСІЧНЫХ ПАМЫЛАК ПРЫ ПЕРАКЛАДЗЕ

Кожная мова – гэта своеасаблівы код, г. зн. адвольнае абазначэнне прадметаў і з’яў рэчаіснасці пры дапамозе ўмоўных знакаў. Пераклад, такім чынам, можна разумець як перакадзіраванне, паколькі кожны ўмоўны знак адной знакавай сістэмы (мовы) замяняецца знакам іншай знакавай сістэмы (іншай мовы). У навуковай літаратуры пераклад вызначаецца як перавыражэнне, перакадзіраванне тэксту, створанага на адной мове, у тэкст на іншай мове. Якасны пераклад можа ажыццявіць спецыяліст, які творча падбірае варыянт, трапны адпаведнік у залежнасці ад рэсурсаў мовы, тыпу і задач перакладу, асаблівасцей тэксту і свайго досведу і густу. Пераклад – гэта і вынік дзейнасці перакладчыка [1, с. 149].

Любы моўны знак мае план выражэння і план зместу. Розныя мовы ў пэўнай ступені супадаюць у плане зместу, але істотна ад-

розніваюцца планам выражэння. Разыходжанні ў плане выражэння найбольшыя паміж генетычна аддаленымі мовамі і найменшыя паміж мовамі роднаснымі. Але гэта зусім не спрашчае работу тых, хто займаецца перакладам на блізкароднасныя мовы. Бо, як вядома, узровень інтэрферэнцыі (адпаведна і колькасць, і ўстойлівасць інтэрферэнцыйных памылак) тым большы, чым большая ступень роднаснасці паміж мовамі, якія знаходзяцца ў паралельным выкарыстанні. Такім чынам, білінгвізм як перадумова інтэрферэнцыі з'яўляецца ў пэўнай ступені небяспечным фактарам узнікнення і ўкаранення маўленчых памылак на розных моўных узроўнях.

Дзяржаўны статус беларускай і рускай моў у нашай краіне накладае на людзей, чыя прафесійная дзейнасць звязана з мовай, абавязак дасканала валодаць абедзвюма мовамі. Афармленне дакументаў на беларускай і рускай мовах, стварэнне рознамоўных версій сайтаў, тэкставай інфармацыі для перыядычных выданняў, тэле- і радыёперадач, якія «выходзяць» і па-руску, і па-беларуску, нярэдка звязана з перакладам тэксту, створанага на адной мове, на іншую мову. Пераклад з блізкіх, роднасных моў можа памылкова здавацца нескладанай працай. Але ж кожная мова валодае шэрагам лексічных і граматычных асаблівасцей, без добрага ведання якіх якасны пераклад наўрад ці магчымы. Паміж беларускай і рускай мовамі існуюць шматлікія істотныя разыходжанні і несупадзенні на ўсіх моўных узроўнях. У прыватнасці, беларуская мова адрозніваецца ад рускай націскам у асобных суадносных словах (*а́рышт – а́рэст, арэ́ндава́ны – арэ́ндыванный, ука́мплектава́ны – ука́мплектаванный, забяспяча́нне – абеспэ́чение* і інш.), родам падобных па напісанні і гучанні слоў (*надпі́с, перапі́с, запі́с, подпі́с, прода́ж* і інш.), групамі адзіночналікавых і множналікавых назоўнікаў (напрыклад, бел. *крупы, паводзіны* (толькі мн. л.) – рус. *крупы, поведение* (толькі адз. л.), бел. *клопат* (толькі адз. л.) – рус. *хлопоты* (толькі мн. л.), бел. *дзверы* (толькі мн. л.) – рус. *дверь* (адз. і мн. л.) і інш.), афармленнем адмаўленняў (напрыклад, бел. *бясконцы* – рус. *нескончаемый*, бел. *міжволі* – рус. *непроизвольно*, бел. *небяспека* – рус. *опасность*, бел. *незлічоны* – рус. *бесчисленный* і інш.). Існуюць выразныя разыходжанні паміж беларускай і рускай мовамі і на сінтаксічным узроўні, звязаныя найперш з дзеяслоўным кіраваннем, выкарыстаннем дзеепрыметнікавых зваротаў, рознай будовай параўнальных канструкцый і асобных словазлучэнняў, значэннем і выкарыстаннем пры-

назоўнікаў і г. д. Тут да месца прыгадаць меркаванне пра тое, што душа мовы – сінтаксіс; якраз тут выяўляецца адметнасць спосабу і сродкаў перадачы думкі і пачуцця. Глыбока засвоіць мову нельга без спасціжэння яе сінтаксічнага ладу. Пры павярхоўным засваенні найбольшая колькасць памылак сустракаецца менавіта ў сінтаксісе – пабудове фразы [8, с. 85]. На жаль, інтэрферэнцыйныя памылкі на фанетычным, словаўтваральным, марфалагічным і сінтаксічным узроўнях маюць найбольшыя шанцы на замацаванне ў маўленні, паколькі, як правіла, істотна не ўплываюць на працэс разумення, амаль не перашкаджаюць перадачы сэнсу выказвання і таму нярэдка ігнаруюцца. Іншая справа памылкі лексічныя, якія больш заўважныя ў маўленні, паколькі памылковае словаўжыванне ці няправільна падабраны пры перакладзе адпаведнік скажаюць сэнс выказвання, робяць яго двухсэнсоўным або ўвогуле незразумелым. Найчасцей прычынамі лексічных памылак з’яўляюцца наступныя: неразуменне (няведанне) значэння слова, парушэнне лексічнай спалучальнасці, няправільнае выкарыстанне мнагазначных слоў і слоў-амонімаў, зблытванне міжмоўных паронімаў і амонімаў, маўленчая збыткованасць (плеаназмы і таўталогія), фармальны пераклад (калькаванне). Не ўсе названыя прычыны ў роўнай ступені маюць дачыненне да лексічных памылак, якія ўзнікаюць пры перакладзе з рускай мовы на беларускую. Тут так званымі лідарамі з’яўляюцца найперш няправільны пераклад слоў, якія маюць неаднолькавы аб’ём лексічнага значэння ў розных мовах, недакладны (памылковы) выбар адпаведніка з сінанімічнага рада і парушэнне лексічнай спалучальнасці. Па названых прычынах з’явіліся наступныя недарэчныя выразы ў студэнцкіх работах: *эканамічныя правапарушэнні, якія **вабяць** канфіскацыю маёмасці* (з рускага *экономические правонарушения, которые **влекут** конфискацию имущества*); *некаторыя пытанні **ўжывання** Указаў Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь* (з рускага *некоторые вопросы **применения** Указов Президента Республики Беларусь*); *са **становішчаў** часткі другой Пастановы **варта**, што правапарушальнікамі могуць з’яўляцца...* (з рускага *из **положений** части второй Постановления **следует**, что правонарушителями могут являться...*); *дадзенае пытанне **ставіцца** да кампетэнцыі Міністэрства фінансаў* (з рускага *данный вопрос **относится** к компетенции Министерства финансов*); *усталяваныя тэрміны* (з рускага *установленные сроки*); *за ра-*

хунак уласных сродкаў (з рускага за **счет** *собственных средств*); канферэнцыя праводзілася на **аснове** філалагічнага факультэта (з рускага конференция проводилась на **базе** *филологического факультета*); **сапраўдны** мемарандум (з рускага **настоящий** *меморандум*); **грамадства** з абмежаванай адказнасцю (з рускага **общество** *с ограниченной ответственностью*); арганізацыя выступіла са **сказам** (з рускага арганізацыя выступила **с предложением**) і інш. На жаль, памылковае словаўжыванне мае месца і ў маўленні журналістаў-прафесіяналаў. Напрыклад, аўтар фразы ...*меры для ўсталявання гаспадара машыны...* (Першы канал беларускага радыё, эфір 26.04.11), відаць, зблытаў словы **ўсталяванне** 'змяшчэнне куды-небудзь, устаноўка належным чынам; прывядзенне ў пэўны парадак' і **ўстанаўленне** 'вызначэнне, выяўленне'. Гаспадар машыны, натуральна, можа быць устаноўлены (гэта значыць, **вызначаны, выяўлены, знойдзены ці адшуканы**). Памылка магла ўзнікнуць па прычыне няўважлівасці да перакладу слова **ўстаноўленне**, якое ў рускай мове выкарыстоўваецца ў розных значэннях (*установление личности, установление памятника, установление власти, установление наблюдения*). У выразе ...*калі вадзіцель будзе грэбаваць гэтым правілам...* (Першы канал беларускага радыё, эфір 24.03.11) дзеяслоў **грэбаваць** варта замяніць (напрыклад, **ігнараваць** ці **не заўважаць** *гэта правіла, ставіцца без належнай ўвагі да гэтага правіла, не надаваць значэння правілу* і пад.). Верагодная прычына памылкі ў неразмежаванні значэнняў слоў **грэбаваць** 'быць грэблівым (гідліва адносіцца да нехайнасці і ўсюды яе падазраваць) у адносінах да каго-, чаго-небудзь' і **ігнараваць** 'не заўважаць, не рэагаваць, не адказваць на што-небудзь' (рус. *брезговать і пренебрегать*). У выразе ...*выбіраць рэжым руху, адэкватны ўмовам...* (Першы канал беларускага радыё, эфір 16.01.12) слова **адэкватны**, якое мае значэнне 'такі, які поўнаасцю супадае, роўны чаму-небудзь' мусіць быць заменена на **адпаведны**, г. зн. 'які падыходзіць да пэўнага выпадку, адпавядае чаму-небудзь, вынікае з чаго-небудзь', а лепш выкарыстаць аднакаранёвы дзеяслоў: ...*выбіраць рэжым руху, які адпавядае ўмовам...*

На нашу думку, зусім не па-беларуску, ненатуральна гучаць і выразы **водпуск** *па догляду за дзіцём, як не згубіць здароўе, водпуск без рэцэптаў некаторых прэпаратаў, праблемы (са здароўем) з-за самалячэння* (Першы канал беларускага радыё, эфір 14.01.12), нягледзячы на тое, што слоўнікі легалізуюць такія ўжыванні. Пытан-

не пэўнага недаверу ад асобнай інфармацыі, змешчанай у слоўніках, неаднаразова ўзнімалася рознымі даследчыкамі. Пішучы пра недасканаласць слоўнікаў, В. Вінаградаў адзначаў, што «ў кожным тлумачальным слоўніку прапускаюцца сотні, калі не тысячы жывых значэнняў і выдумваецца мноства значэнняў, якіх не існуе» [2, с. 169]. Мы згодныя з Д. Паўлаўцом, які лічыць, што часам «памылковае» выкарыстанне падмацоўваецца аўтарытэтам РБС, ТСБМ, і давесці памылковасць у такіх выпадках вельмі цяжка» [6, с. 36]. На думку П. Сцяцко, «у цяперашніх літаратурных слоўніках лексічнае багацце нацыянальнай беларускай мовы не знайшло свайго дастатковага адлюстравання» [7, с. 219]. Меркаванне пра тое, што аўтарытэтнасць любой лексікаграфічнай крыніцы не абсалютная, сустракаецца і ў іншых працах [гл., напр., 3; 4; 5; 9 і інш.]. Асабліва «скампраметаванымі» аказаліся слоўнікі, выдадзеныя пасля 1930 года, у якія пад уплывам тагачаснай моўнай палітыкі не ўключаліся многія адметныя, самабытныя беларускія словы, а ўводзіліся словы рускай мовы. Сумна і горка чытаць развагі Максіма Танка: «Узяўся гартаць слоўнікі. Бясконца і бяздумная запазычанасць чужых слоў, як у нас, не можа не пагражаць дэградацыяй самой мове» [8, с. 7]. І таму лічыць слоўнік гарантыяй удалага і якаснага перакладу не выпадае. Зварот да перакладнога слоўніка ўсяго толькі спрашчае працу па перакладзе, але ж спадзявацца толькі на слоўнік рызыкаўна. Без тонкага адчування мовы, без глыбокага спасціжэння яе багацця і паўнаты, а таксама без маўленчай практыкі пераклад можа ператварыцца ў сухую і механічную пераробку тэксту. На жаль, такія выпадкі не ўнікальныя і не неверагодныя. У цяперашняй сітуацыі, калі беларуская мова не з'яўляецца рэальным сродкам зносін нацыі, у выніку чаго амаль не працуе механізм моўнай самарэгуляцыі, мы нярэдка бачым каструбаватыя і ненатуральныя беларускія выразы. Дарэчы, яны не абавязкова павінны быць перакладзенымі з рускай мовы, іншымі словамі, мець першасны, зыходны рускамоўны варыянт (як, напрыклад, тыя радыёматэрыялы, урыўкі з якіх прыведзены вышэй). Справа ў тым (дазволім сабе такую гіпотэзу), што вялікая колькасць журналістаў (і не толькі) з'яўляецца толькі карыстальнікамі беларускай мовы, а не яе носбітамі. Чалавек, які думае па-руску, карыстаецца рускай мовай у паўсядзённым жыцці, не заўсёды можа прыгожа і беспамылкова выказацца па-беларуску. Адсюль і многія праблемы культуры беларускага маўлення. У такой сітуацыі ніякі слоўнік не засцеражэ ад памылак пры стварэнні і пе-

ракладзе тэксту. Да таго ж слоўнікам яшчэ трэба ўмець карыстацца. Тут прыгадваецца анекдатычны выпадак, калі фраза *этот вопрос является очень важным* была перакладзена так: *эта пытанне з'яўляецца вельмі вільготным*. Было б смешна, калі б не было так сумна: студэнтка ў рэестры рускіх слоў адшукала (безумоўна, выпадкова адгарнуўшы не тую старонку) *не важный, а влажный*. Але пры гэтым нават не збянтэжылася, пішучы бязглуздзіцу! Так што не кожнаму перакладны слоўнік можа дапамагчы. Некаторым ён толькі ўскладніць задачу і нават заблытае.

Падсумоўваючы сказанае, хочацца адзначыць, што, нягледзячы на розныя механізмы ўзнікнення лексічных памылак, перадумова іх адна – недастатковая ўвага да мовы, неўсведамленне таго, што кожная мова – унікальны і самадастатковы свет. Ствараючы ці перакладаючы тэкст, варта памятаць пра спецыфічныя рысы і характэрныя рысы мовы, а пры выбары слова кіравацца найперш мэтазгоднасцю.

Літаратура

1. Алексеева, И. С. Введение в переводоведение / И. С. Алексеева. – М., 2004. – 352 с.
2. Виноградов, В. В. Основные типы лексических значений слова // В. В. Виноградов // Лексикология и лексикография : избр. труды. – М. : Наука, 1977. – С. 162–191.
3. Губкіна, А. В. Хто нас лечыць? / А. В. Губкіна // Роднае слова. – 2006. – № 7. – С. 31–33.
4. Каўрус, А. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы / А. Каўрус // Польшыя. – 1969. – № 8. – С. 200–207.
5. Красоўскі, В. Колькі разваг пра мову / В. Красоўскі // Польшыя. – 1970. – № 1. – С. 223–229.
6. Паўлавец, Д. Да паняцця нармалізацыі ў лексіцы / Д. Паўлавец // Перспектывы развіцця і функцыянавання нарматыўнай лексікі : арт. і матэрыялы Міжнар. навук.-метаад. канф. / Гомел. дзярж. універсітэт імя Ф. Скарыны, 22–23 мая. – Гомель, 1998. – С. 33–37.
7. Сцяцко, П. У. З пашанай да роднай мовы / П. У. Сцяцко // Польшыя. – 1990. – № 4. – С. 219–222.
8. Сцяцко, П. У. Культура мовы / П. У. Сцяцко. – Мінск : Тэхналогія, 2002. – 444 с.
9. Шчэрбін, В. К. Тэарэтычныя праблемы беларускай лексікаграфіі / В. К. Шчэрбін. – Мінск : Беларус. кнігазбор, 1996. – 140 с.